

SINTAGMA TERMINOLOGICĂ EXTINSĂ

The Extended Terminological Syntagm

Doina BUTIURCA¹

Abstract

The tight link of terminology to ontology represents a fundamental characteristic of present day terminology. The relevance of the referent, especially the extension led to a significant reconsideration of the type of denotant. In the expanding fields of contemporary science, the start is given by the existing "object" which will be named in rapport with its characteristics. It is the variable that regulates the type of term and especially the typology of the terminological syntagm. The extended terminological syntagm –the general research objective – displays special dynamics in the terminology of humanistic sciences, given the fact that sign do not constantly have a concrete referent. Specific objectives: definition and characterization of the proposed concept, degree of cohesion of the extended terminological syntagm, typology are among the specific objectives. The research method is contrastive, descriptive-linguistic and analytical. The conclusion of the research is that the extended terminological syntagm is a multiword combination that contains more than three components heterogenous syntactically and under the aspect of cognitive concept designation mode.

Keywords: *terminological syntagm, extension, contrastive, cohesion, terminological metaphor*

Preliminarii

Prin *termen*, Fr. Rastier înțelegea „une unité factice de médiation entre la pensée rationnelle et le langage.” (Fr. Rastier 1995:35). Conform teoriei că limba este un instrument de exprimare a conceptului, lingvistul francez considera că noțiunea este preexistentă termenului. Termenul este „un cuvânt” supus restricțiilor. Procesul de formare a termenilor este acceptat ca proces „ontogonic”, al cărui rezultat este universalitatea prezumată a conceptului: „Au delà, l'institution des termes peut être décrite comme un processus ontogonique. De la décontextualisation du mot devenu terme résulte l'universalité présumée du concept. En étendant l'intuition lockienne, on pourrait affirmer que toute essence est nominale. Et il conviendrait alors de s'interroger sur les moyens linguistiques de constitution des ontologies (Fr. Rastier 1995: 35). În aceeași tradiție a Școlii Franceze de Terminologie, Angela Bidu-Vrănceanu considera că termenul este un semn lingvistic compus dintr-un semnificant și un semnificat. Demersul terminologic este definit comparativ (semn lingvistic/ semn lingvistic terminologic), de profesorul bucureștean. Semnificatul termenului „coincide cu desemnarea, iar sensul e obiectiv. Relația dintre denumire și noțiune este reflexivă sau biunivocă pentru un termen dat” (DSL 2005:432). Termenul este „o denumire (etichetă) la care se ajunge printr-o procedură de lexicalizare naturală sau artificială” (DSL 2005:433). Nu este un semn lingvistic arbitrar. Desemnarea conceptului este motivată prin consens, în terminologie.

Într-o altă ordine de idei, termenul este elementul care denumește fără nici o excepție un concept. Nu are calitatea de instrument gramatical (v. cazul cuvintelor de

¹ Assoc. Prof. PhD, Hab., Faculty of Technical and Human Sciences in Târgu-Mureș, "Sapientia" University of Cluj-Napoca

legătură, prepoziția/ conjuncția). Sub aspectul expresiei lingvistice, este o „monedă” cu variate fațete semiotice în realizare (sinonime de inventar, metafore terminologice etc). Structural, limbajele specializate dispun de termeni monolexicali (med. *nocardioză*), bilingvici (med. *pneumoconioză*; mat. *patrulater*), plurilingvici (med. *pneumoconioză la metale dure*), dispun de sintagme mixte (șurub de 16; piuliță de 10 etc), de pictograme, simboluri, numere/ fracții ($\frac{5}{8}$ $\frac{3}{8}$) etc. *Termenul* are în toate situațiile trăsătura *monosemantic*. Unitățile de sens ale termenului se află într-o relație de strictă dependență cu domeniul specializat: politică externă (în terminologia politică), politică monetară (în limbajul băncilor) etc. În cercetarea semnului lingvistic, Ferdinand de Saussure a fost preocupat de relația dintre semnificat și semnificant, neglijând referentul, adică entitatea extralingvistică pe care cuvântul o denumește. Relația referențială nu este prezentă în conținutul tuturor cuvintelor. Termenii abstracți nu au un referent în realitatea extralingvistică (*înțelepciune, fericire, bunătate* etc). Prepozițiile și conjuncțiile sunt instrumente gramaticale fără referent. Valoarea denominativă este dată de relația dintre semnificația termenului și capacitatea lui de a desemna obiectele lumii exterioare. Nu putem accesa funcția denominativă a limbii înafara referentului. Capacitatea termenului de a avea un referent este condiția *sine qua non* a comunicării specializate.

Definirea conceptului, caracteristici specifice

Sintagma terminologică extinsă este o îmbinare plurimembră de cuvinte care cuprinde mai mult de trei membri - depășind structura unei sintagme, în sens larg (unitate semantico-sintactică, element de stabilitate în limbile naturale). Spre deosebire de sintagma terminologică bilingvici/ trilingvici etc (jur. act pregătitor, jur. predecesor de drept, jur. a prejudiciu dreptul cuiva, jur. birou colectiv de asistență juridică), de sintagma mixtă, formată din cuvinte și cifre, din cuvinte și simboluri (en. plain LaTeX, ro. efect P Δ etc), *sintagma* extinsă poate cuprinde propoziții dezvoltate, fraze etc. Este în toate situațiile o sintagmă terminologică liberă. Acest tip de sintagmă are o dinamică aparte în numeroase domenii de referință. Științele umaniste (dreptul, științele sociale, medicina etc) realizează denominația (pe lângă termeni, sintagme) prin numeroase sintagme terminologice extinse: jur. *cerere de ridicarea unui incident procedural*, jur. *ocrotire a drepturilor și libertăților omului*, jur. *regim de executare a pedepselor privative de libertate* etc), spre deosebire de terminologia științelor matematice, unde conceptualizarea - presupunând un înalt grad de abstractizare - utilizează la ”denotant”, alături de termeni, simboluri, sintagma mixtă, într-o foarte mică măsură, sintagma terminologică extinsă.

Sintagmele terminologice extinse utilizate în lexicul specializat, indiferent de tipologia acestora, nu trebuie confundate cu frazeologismele (expresii/ locuțiuni/ idioame) aparținând lexicului limbilor naturale. Așa cum s-a mai spus (L. Groza 1990, Th. Hristea 1984, I. Boroianu 1974, E. Slave 1966) expresiile/ locuțiunile sunt unități de sine stătătoare, purtătoare de indici de creativitate, cu o clasificare complexă în literatura de specialitate. Au o gramatică specifică, o structură eterogenă, cu topică alternantă la nivelul unităților frazeologice, motivată contextual. Sunt rezultatul evoluției istorice a limbii,

cercetările actuale (S. Dumistrăcel 2006) atestând vechimea idioamelor limbii române. Expresivitatea, eficiența lingvistică a frazeologismelor este funcțională la nivelul discursului, al emițătorului. Aparține funcției expresive și funcției fatice a limbii.

Capacitatea de a desemna un concept este funcțională la nivelul sintagmelor terminologice extinse, fiind specifică funcției denominative a limbii. Trăsăturile semantice diferă, comparativ cu clasa expresiilor/ locuțiunilor din limbile naturale: pe de o parte, încifrarea sensului (prin intermediul tropilor, de pildă), pe de altă parte, transparența de sens, la nivelul sintagmelor terminologice extinse din sfera de cunoaștere științifică. Modalitățile de construcție sunt diferite: frazeologismele, în sens larg, sunt construite în baza unor tropi, a unor figuri ale gândirii, sintagmele terminologice extinse sunt construite în baza modalităților logice (analogia, echivalarea etc.) ale lingvisticii cognitive. Pot avea numeroase sensuri cvasi-identice sau *îndeapărtate* (V. Ilincan 2015), sintagmele terminologice extinse sunt monosemantice. Diferențe există și în ceea ce privește finalitatea: frazeologismele asigură eficiența discursivă și stilistică a emițătorului, sintagmele terminologice extinse au o funcție referențială bine definită și asigură eficiența cognitivă, comunicațională, informativă în discursul științific.

Termenul de sintagmă terminologică extinsă este general, prin faptul că denumește unități terminologice diferite structural, calitativ, cantitativ, etimologic, sub aspectul modalității cognitive de formare, sub aspectul coeziunii. Din perspectivă structurală există sintagme cu trei și patru membrii (jur. *reconstituire a actelor pierdute*), cu cinci și peste cinci membri (jur. *recercare a instanței prin comisie rogatorie, Autoritatea Națională pentru Protecția Familiei și a Drepturilor Copilului, Direcția pentru Evidența Persoanelor și Administrarea Bazelor de Dat*), formule convenționale, calcuri specifice comunicării planificate. Din punct de vedere etimologic, sursele sintagmelor terminologice extinse sunt variate, de la limbile clasice la limbile moderne. Terminologia juridică abundă în sintagme, propoziții, fraze, fragmente de text create pe teren lingvistic românesc (jur. *fapta săvârșită nu conține elementele constitutive ale infracțiunii*) sau provenind din limba latină: *accessorium sequitur principale* (accesoriul urmează principalul), *Actio ad mobile est mobilis, actio ad immobile est immobilis* (acțiunea privitoare la un bun mobil este mobilă, acțiunea privitoare la un bun imobil este imobiliară), *adoptio imitatur naturam: minor natu non potest maiorem adoptare* (Adoptia imita natura: cel mic nu poate adopta pe unul mare), *Alteri ne faceris quod tibi fieri non vis* (Nu face altuia ce ție nu vrei să ți se facă), *cuius est legem condere, eius est interpretari* (cine edictează legea acela o și interpretează), *diuturna consuetudo pro iure et lege in his quae non scripto descendunt observati solet* (lungul obicei se obișnuiește a se observa ca drept și lege în aspectele pe care dreptul scris nu le tratează), *in rem actio adversus eum est qui rem possidat. In personam actio adversus eum locum habet qui obligatus est nobis* (acțiunea reală este îndreptată împotriva celui care posedă un bun), *iuris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere* (principiile dreptului sunt acestea: să trăiești cinstit, să nu vatămi pe altul, să dai fiecăruia ce este al său). La denumirile latinești din sfera juridică, regula (determinat-determinant) este variabilă, spre deosebire de alte domenii ale cunoașterii (de ex. botanică). Primul termen poate fi un substantiv din domeniul juridic în cazul nominativ

(*adoptio, abolitio etc*) însoțit de un adjectiv (*dies incertus, duplex ius*), un substantiv (în nominativ) însoțit de un a substantiv în cazul genitiv (*analogia iuris, animus domini, causa proxima*). Primul termen poate fi un substantiv în cazul ablativ (*ex gratia, ex delicto, ex re, ex officio, ipso iure*), un pronume nehotărât, relativ, demonstrativ (*alteri, aliquid, cuius, his*), un verb (*fiat, punitur*).

Sfera sintagmelor terminologice extinse este mult mai complexă decât pare la prima vedere, cu atât mai mult cu cât sunt supuse specializărilor. Există grade diferite de specializare, o autonomie de structură variind de la un domeniu la altul, de la o ramură la alta, chiar dacă expresia terminologică rămâne la fel de abstractă, uneori dogmatică, la nivelul sensului. Rolul sintagmelor terminologice este de a transmite informația referențială strict obiectivă, într-un mod direct: jur. *sustragere de la recoltarea probelor biologice în vederea stabilirii alcoolemiei*, jur. *trecerea din domeniul public în domeniul privat sau invers*. Este strâns legată de conceptul pe care îl desemnează în mod univoc. Spre deosebire de sintagma terminologică, frazeologismele utilizate în sfera lexicului general transmit în mod indirect, o stare, o trăire, o judecată analogică, în sens larg (*a umbla de frunza frâsinelului, a da orzul pe găște, a da păsărea din mână pe cea de pe gard, a fi mai catolic decât papa etc*). Deși motivate la nivel semantic, frazeologismele, expresiile idiomatice sunt strâns legate de text, de context în comparație cu sintagmele terminologice legate de concept și desemnare, în primul rând. Și sintagmele utilizate în lexicul specializat actualizează trăsăturile conceptuale în/ și prin context /text științific, dar modificările noționale și de structură sunt insignifiante. Excepțiile sunt rare. De exemplu, în comunicarea având ca scop promovarea produselor (reviste de profil, materiale publicitare etc), sintagma terminologică extinsă poate fi modificată în funcție de intenția de comunicare, de obiective. Devierea sintagmelor terminologice extinse este un proces conștient realizat de emițător. Este o constrângere cu consecințe multiple (de natură pragmatică, socio-economică etc). În forma sa derivată, deconstruită, chiar dacă sensul specializat se menține, dacă forma originală transpare, gradul de științificitate este fără excepție, diminuat și în consecință, nerecomandat de exigențele științei. Schimbul de mărfuri, economia funcționează însă, după legi proprii, revendicând accesul pieței, al nespecialistului la denumirea/ specificul produselor (domeniul IT, de exemplu).

Gradul de coeziune a sintagmei terminologice extinse

Gradul de coeziune gramaticală a unităților lingvistice care constituie sintagmele extinse este mult mai redus decât în cazul frazeologismelor/ expresiilor idiomatice din lexicul limbilor naturale și/ sau al compuselor din lexicul general. Diferențe există și de la un domeniu specializat la altul. În denumirea instituțiilor publice din sistemul administrativ, de exemplu, există un grad mare de coeziune a sintagmelor, dat de o anumită tradiție, de productivitatea tiparelor clasice de denominare și/ sau a tipului de calc (*Institutul Clinic de Chirurgie Oro-Maxilo-Facială "Prof. Dr. Dan Theodorescu", Centrul de Evaluare și Tratatament a Toxicodependenelor pentru Tineri "Sfântul Stelian", Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare în Domeniul Patologiei și Științelor Biomedicale "Victor Babeș"*). Coeziunea

poate fi dată și de natura determinantului și/ sau a determinatului. 1. Determinatul nominal este un termen interdisciplinar, având un grad mare de științificitate și o dinamică cvasi-universală: Institut, Clinică, Centru, Școală, Academie, Universitate, Spital, (*Institutul Național de Expertiză Medicală și Recuperare a Capacității de Muncă; Școala Națională de Sănătate Publică, Management și Perfecționare în Domeniul Sanitar; Universitatea Națională de Artă Teatrală și Cinematografică "Ion Luca Caragiale"; Universitatea de Științe Agricole și Medicină Veterinară "Ion Ionescu de la Brad"* etc.). 2. Determinatul nominal este un termen care aparține în același timp, limbii comune și limbajului specializat. Sunt termeni cu o dinamică proprie, utilizați la nivelul unui singur domeniu, sensurile specializate fiind formate prin extensie semantică (jur. *indemnizație pentru reducerea timpului de muncă, moștenitor fără beneficiu de inventar*). Gradul de coeziune a sintagmelor terminologice extinse, cu determinat bivalent este adesea redus (jur. *impozit pe veniturile obținute în România de nereșidenți; jur. sustragerea de la recoltarea probelor biologice în vederea stabilirii alcoolemiei*). Sintagmele terminologice extinse sunt unități semantice complexe, structurate în baza unui referent/ concept unic: jur. *impozit pe veniturile obținute în România de nereșidenți* (organizat în baza conceptului de *impozit*), jur. *indemnizație pentru creșterea copilului* (structurat în baza noțiunii de *indemnizație*) etc.

Nu includem în sfera sintagmelor terminologice extinse, structurile dezvoltate în baza relației de coordonare copulativă și a relației de coordonare disjunctivă (de tipul: *cauze de agravare și cauze de atenuare a sancțiunilor penale* etc).

Metafora terminologică sintagmatică

Sintagmele terminologice extinse sunt revendicate de elemente extralingvistice, conceptuale, lingvistice și de semantică a discursului specializat. Desemnarea conceptului în funcție de gradul de specializare și superspecializare din cadrul unui domeniu științific poate fi metaforică. Metafora conceptuală exprimată printr-o sintagmă terminologică extinsă este motivată, depinde de apariția unor noi obiecte, noțiuni. Este legată de necesitatea desemnării conceptelor noi, nu de capacitatea omului de a reacționa subiectiv, individual, la stimulii veniți dinspre lumea înconjurătoare. Metafora terminologică este un mijloc rațional, logic de conceptualizare analogică, din care a fost eliminată imaginea (specifică frazeologismelor, expresiilor idiomatice, bazate pe funcția conotativă a limbii, în sens larg). Valoarea cognitivă, denominativă este proprie nu numai metaforei terminologice cu un singur membru (med. *granulie, med. celulă, med. torace, med. arie* etc), metaforei formate prin compunere (med. *iodopsină, med. nectalgie, med. granuloblastom*), ci și metaforei exprimate printr-o sintagmă terminologică extinsă: med. *boala lanțurilor grele Alfa, med. boala pescuitorului de bureți, med. boala buloasă a utilizatorilor de droguri intravenoase, med. semnul rugăciunii mahomedane, med. sindrom de coardă centrală, med. sindromul lacrimilor de crocodil, med. sindromul picioarelor fără repaos* etc. Terminologia specializată s-au format în baza unui număr impresionant de modele preconceptuale, a căror extensie în compuse și în metafore sintagmatice extinse asigură coerența arborescentă a corpusului. Capacitatea unei metafore generice de a dezvolta sensuri specializate la nivelul sintagmatic al metaforei se află într-o strânsă dependență cu întregul

câmp conceptual ce definește un domeniu. În limbajul medical, metafora generică *lupus* (lat. *lupus*- lup, ulcer, aluzie la acțiunea de a roade, a distruge a acestei boli) a dezvoltat concepte medicale cu un singur membru (lupic, lupoid, lupom), metafore sintagmatice extinse, structural (*lupus etitematos cronic*, *lupus etitematos discoid*, *lupus etitematos disseminat*). *Porfirie* (cf. lat. *porphyra* - purpură) a dezvoltat structuri de tipul: *porfirie cutanată tardivă*, *porfirie eritropoietică congenitală* etc. Metafora sintagmatică extinsă este – din perspectivă structurală ca și din perspectiva relației dintre concept și obiect / ontologie - diferită de metafora formată prin interacțiune, pe care o regăsim, de regulă, în compusele terminologice. Metaforele formate prin interacțiune se constituie în baza a ceea ce am numit și cu altă ocazie (D. Butiurca, *Lingvistică și terminologie. Hermeneutica...*, Iași 2016) „tipar preconceptual asociat”. Metaforele sintagmatice extinse sunt, de regulă, structurate în baza unui singur model preconceptual, desemnează noțiunea în baza unei operații analogice.

Concluzii

Exprimarea univocă a realității la nivel logic și lingvistic reprezintă dezideratul fundamental al oricărui limbaj specializat. Extensiunea corespunde denotației unui termen prin care se desemnează un obiect. Din această perspectivă, conceptul nu este desemnat la nivelul expresiei lingvistice, doar printr-un termen, o siglă, o literă, un simbol, ci și printr-o unitate complexă, pe care am numit-o *sintagmă terminologică extinsă* ce poate trimite la caracteristicile referentului - matrice, densitate, masă, repetabilitate etc (prin structurile cu nume+adjectiv), la un proces specific, definitiv pentru referent și/sau la o stare (în structuri cu verbe, în sens larg), la organizare etc.

Surse

- BIDU-VRĂNCEANU, A. et al. 2005: Angela Bidu -Vrănceanu et al., *Dicționar de Științe ale limbii*, Editura Nemira, București, 2005.
- DEX 1975: *Dicționarul explicativ al limbii române*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, Editura Academiei Române, București.
- GUȚU, G. 2003: Gheorghe Guțu, *Dicționar latin – român*, ediția a II a revăzută și adăugită, Humanitas, București.
- ILINCAN, V: Vasile Ilincan, *Dicționar de expresii românești în context*, Presa Universitară Clujeană 2015.
- RUSU, V. 2007: Valeriu Rusu, *Dicționar Medical (DM)*, București, Editura Medicală.
- VPPP 2012: *Vocabulaire panlatin des pneumopathies professionnelles*, Tina Celestin, Xavier Darras (coord.), preparare manuscris Denis Godbout: 2012, Québec, Office Québécois de la langue française.

Alte referințe

- BIDU-VRĂNCEANU, A. 2007 a: Angela Bidu-Vrănceanu, *Lexicul specializat în mișcare. De la dicționare la texte* de Angela Bidu-Vrănceanu(2007a), Editura Universității, București.

- BIDU-VRĂNCEANU, Angela (coord.) 2010: Angela Bidu-Vrănceanu, *Terminologia lingvistică*, EUB, București.
- BOROIANU I. 1974: Ioana Boroianu, *Conceptul de unitate frazeologică. Tipuri și unități frazeologice* (II), în *Limbă și literatură*, nr. 2, pp. 242-247.
- BUTIURCA D 2016: Doina Butiurca, *Lingvistică și terminologie. Hermeneutica metaforei în limbajele de specialitate*, Institutul European, Iași.
- CABRE M.T. 1999: María Teresa Cabré 1999: María Teresa Cabré, *La Terminología – Representación y comunicación – Elementos para una teoría de base comunicativa y otros artículos*, Barcelona, IULA.
- COȘERIU E.2009: Eugen Coșeriu, *Omul și limbajul său*, Editura Universității Al.I.Cuza, Iași.
- DEPECKER L. 2002: Depecker Loic, *Entre signe et concept. Eléments de terminologie générale*, Presses Sorbonne Nouvelle, Paris.
- DUMISTRĂCEL S.2006: Stelian Dumistrăcel, *Limbajul publicistic românesc din perspectiva stilurilor funcționale*, Institutul European, Iași.
- ECO, U 2009: Umberto Eco, *De la arbore spre labirint. Studii istorice despre semn și interpretare*, Polirom, Iași.
- GROZA L.1990: Liviu Groza, *Despre locuțiuni și expresii*, în *Limbă și literatură*, nr. 2, pp.139-145.
- HRISTEA TH.1984, Theodor Hristea, *Frazeologia și importanța ei pentru studiul limbii române*, în *Limbă și literatură*, nr.1, pp.5-13.
- SLAVE E.1966: Elena Slave, *Structura sintagmatică a expresiilor figurate*, în *Limbă și literatură*, anul XI, pp.379-413.